

Om eftergifter vid upprepad brottslighet

Av professor RAIMO LAHTI, Åbo

1.1. Med uttrycket „eftergiva åtal“ avses i finländsk lagtext det fall, att allmänna åklagaren under vissa förutsättningar, beroende av prövning, avstår från att väcka åtal för en gärning som han anser fylla förutsättningarna för straffbarhet. Förutom *åtalseftergift* känner finländsk rättsvetenskap även termerna *rapporteftergift* och *domseftergift*¹⁾. Den förra reaktionen föreligger då en polisman utövar den befogenhet som anförtrotts honom i vissa lagstadganden och avstår från att rapportera ett brott eller vidtaga åtgärder för att befordra gärningsmannen till åtal. På motsvarande sätt avstår domstol från straff då den utnyttjar de möjligheter som i vissa lagrum ges att låta bli att ådöma straff åt person som gjort sig skyldig till ett brott.

Termen eftergift brukas inom svensk doktrin i samma betydelse som i Finland. Beroende på handläggningsskedet i brottmål skiljes mellan rapport-, åtals- och påföljdseftergift. Åtalseftergift kallas även *åtalsunderlåtelse* eller beslut att icke tala å brottet.²⁾ I Danmark och Norge brukas allmänt uttrycket *tiltalefrafald* resp. *påtaleunnlåtelse* i motsvarande betydelse som begreppet *åtalseftergift*.³⁾

1.2. I Finland har stadganden om eftergifter som kan tillämpas på förbrytare av alla åldrar och som inte begränsats till att gälla enbart vissa brottstyper, endast funnits i tio år, sedan 1966.⁴⁾ Redan före sagda lagreform ingick i finsk lagstiftning enskilda, till sitt tillämpningsområde begränsade stadganden angående eftergifter. Dylika har funnits i SL och SP ända sedan deras tillkomst (1889). Det i praktiken mest betydande stadgandet rörande vissa brottstyper ingår i vägtrafiklagen (1957) och det är från år 1965.⁵⁾ Stadganden om åtals- och domseftergift som enbart gäller lagöverträdare som vid gärningsögonblicket varit 15—17 år, har ingått i lagen om unga förbrytare sedan dess stiftande år 1940.⁶⁾

¹⁾ Se t. ex. *Anttila - Heimonen*, *Brott och påföljd* (1975), s. 142.

²⁾ Sistnämnda uttryck rekommenderas för bruk av åklagaren men i rättsvetenskaplig litteratur synes man fortfarande tala om *åtalseftergift*. Se särskilt *Ekelöf*, *Rättegång V*, 4 uppl. (1975), s. 103 not 7.

³⁾ Se t. ex. *Hurwitz*, *Den danske strafferetspleje*, 3. udg. (1959), s. 218, och *Røstad* i *Festskrift til Corpus Juris 1963—1973* (1973), särskilt s. 63.

⁴⁾ Se polislag (PolisL) 14 § 2 mom., förordning om införande av strafflagen (SP) 15 § 2 mom. och 18 § 3 mom. samt strafflag (SL) 3 kap. 5 § 3 mom.

⁵⁾ Se VTL 9 a §.

⁶⁾ Se UngförbrL 2—4 §§.

Trots att de allmänna stadgandena om eftergifter (1966) inte avsetts att tillämpas enbart på personer som gjort sig skyldiga till brott av viss typ, förefaller det likväl som om man primärt uppmärksammat brott som redan in abstracto — dvs på grund av stadgat straff — framstår som obetydliga.⁷⁾ Då man på sedvanligt sätt säger att en rättsordning där regeln om obligatoriskt åtal (tillämpad i Finland: allmänna åklagaren är skyldig att driva åtal — beträffande målsägande-brott på anfordran av målsägande —, om inte de bevis som framlagts till stöd för åtalet är så ringa, att det inte skulle grunda sig på sannolika skäl⁸⁾ är rådande baserar sig på legalitetsprincipen eller principen om absolut åtalsplikt,⁹⁾ kan man konstatera att undantagen från denna princip i Finland är tämligen få. Trenden har dock varit att utvidga området för dessa undantag.¹⁰⁾ En granskning av tillämpningspraxis beträffande gällande stadganden om eftergifter visar att i synnerhet åtalseftergifter i detta nu är sällsynta i Finland.¹¹⁾

Även i Sverige har man varit tämligen avhållsam då det gällt att utvidga allmänna åklagarens prövningsrätt.¹²⁾ I samband med förnyandet av rättegångsbalken (RB) år 1948 bevarades som huvudregel principen om absolut åtalsplikt (förutsättning för åtalsplikt är „tillräckliga skäl“ beträffande bevis) som var kännetecknande för tidigare rätt. I samband därmed stadgades dock vissa undantag från denna princip. Stadgandena om åtalseftergift beträffande unga förbrytare hade utfärdats redan år 1944. Stadgandet om rapporteftergift ingick i polisinstruktionen (PI) av år 1948.

De nuvarande bestämmelserna om åtalseftergift i RB och lagen om unga lagöverträdare (LUL; 1964) är från år 1971. Praktiskt betydelsefulla stadganden om åtalseftergift och -prövning ingår även i andra lagar. Gällande stadgande om rapporteftergift ingår i PI av år 1972. Brottsbalken (BrB; 1962) känner möjligheten av allmän natur till påföljdseftergift.¹³⁾ Utvecklingen i Sverige har ännu tydligare än i Finland gått mot en utvidgning av området för åtalseftergift och -prövning. Trenden fortgår alltjämt.¹⁴⁾ Speciellt är det vanligare i Sverige

⁷⁾ Ang. en sammanfattande framställning, se särskilt *Lahti*, Toimenpiteistä luopumisesta rikosten seuraamusjärjestelmässä (1974), s. 373 ff.

⁸⁾ Jfr SP 18 § 1 mom.

⁹⁾ Om benämningarna absolut och relativ åtalsplikt och andra benämningar motsvarande dessa se t. ex. *Elwing*, Tillräckliga skäl (1960), s. 22 ff.

¹⁰⁾ Se särskilt arbetsgruppens för åklagarväsendet uppdrag, *Oikeusministeriön lainsäädäntöösaston julkaisu* 11/1974, s. 3.

¹¹⁾ Om praxis se *Lahti*, a.a., s. 124 ff.

¹²⁾ Med anledning av det som förklaras i det följande, se t. ex. *Elwing*, a.a., passim, och *Nelson* i NTFK 1972, s. 1 ff.

¹³⁾ Om de svenska stadgandena se särskilt RB 20:7, LUL 1 §, PI 12 § 2—3 mom. och BrB 33:4, 3 mom.

¹⁴⁾ Om utvecklingen och reformplaner se *Aspelin* i NTFK 1975, s. 109 ff., *Werner* i NTFK 1975, s. 123 ff., *Elwin - Heckscher - Nelson*, Den första stenen, 4 uppl. (1975), s. 310 ff. och 316 f., samt *SOU* 1976: 47.

än i Finland att avstå från åtal beträffande lagöverträdare under 18 år.¹⁵⁾

I Danmark och Norge har åtalseftergift traditionellt varit tillåten under mycket vidare förutsättningar än i Finland eller Sverige.¹⁶⁾ I allmänhet har man ansett att lagstiftningen i dessa länder de facto baserar sig på principen om relativ åtalsplikt. Huvudreglerna beträffande åtal daterar sig i Danmark från 1916 års lov om rettens pleje; motsvarande stadganden i Norge härstammar redan från år 1887, då loven om rettergangsmåten i straffesaker stiftades.¹⁷⁾ Den befogenhet att eftergiva åtal som lagen ger har i såväl Danmark som Norge utnyttjats i stor utsträckning.¹⁸⁾

Föreliggande lagstiftning i Danmark och Norge företer vissa särdrag i förhållande till gällande rätt i Finland och Sverige. Lagstiftningen i de förstnämnda länderna känner villkorlig åtalseftergift (möjligheten att uppställa betingelser torde till en del förklara den allmänna förekomsten av åtalseftergift i dessa länder). Kretsen av åtalsmyndigheter är vid och omfattar tjänstemän som i Finland och Sverige hänförs till polisorganisationen och sålunda till myndigheter som eventuellt utövar makt att underlåta att avge rapport om ett brott men inte att eftergiva åtal. Det saknas stadganden om rätt för polismän som inte tillhör åklagarorganisationen att eftergiva rapport både i dansk och norsk rätt.¹⁹⁾ Domstol har inte i dessa länder motsvarande befogenhet att eftergiva straff som åklagaren att eftergiva åtal.

2.1. Det ingår inga uttryckliga bestämmelser i de *finska* stadgandena om eftergifter som skulle utesluta eller begränsa deras tillämpning vid upprepad brottslighet. Detta innebär dock inte att gärningsmannens tidigare brottslighet — eller sannolikheten för att han kommer att göra sig skyldig till nya brott — skulle sakna betydelse vid tolkningen av ifrågavarande stadganden. Förutsättningarna för tillämpningen av stadgandena har nämligen i allmänhet utformats så att man inte torde kunna undvika att fästa uppmärksamhet vid bl. a. gärningsmannens upprepade brottslighet då man överväger om de är för handen.

¹⁵⁾ Om tillämpningspraxis se t. ex. *Elwin - Heckscher - Nelson*, a.a., s. 97 ff.

¹⁶⁾ Med anledning av det som förklaras i det följande, se beträffande Danmark t. ex. *Hurwitz*, a.a., s. 215 ff., samt Norge t. ex. *Røstad*, a.a., passim, och *Andenæs*, *Almindelig strafferett*, 2. utg. (1974), s. 437 ff.

¹⁷⁾ Om de viktigaste stadganden i straffprocesslagen se beträffande Danmark 723—723a §§ och Norge 85 § (beträffande Norge se även loven om barnevern 57 § 1 mom.).

¹⁸⁾ Om tillämpningspraxis i Danmark se t. ex. *Anklagemyndighedens årsberetninger* for 1973—1975 och i Norge *Røstad*, a.a., s. 87 ff.

¹⁹⁾ Om praxis bland dessa polismän att de facto underlåta att avge rapport om brottet se beträffande Danmark *Greve*, *Kriminalitet som normalitet* (1972), s. 14 och not 16, samt Norge *Bratholm* i *Festskrift til Stephan Hurwitz* (1971), s. 107.

De gemensamma förutsättningarna för tillämpningen av *stadgandena om rapport-, åtals- och domseftergift av år 1966* är följande: a) brottet måste vara obetydligt; b) gärningen har med beaktande av omständigheterna måst bero på ursäktlig ouppmärksamhet, tanklöshet eller okunnighet; c) tillämpningen av stadgandet får inte strida mot allmänt intresse. Stadgandet om rapportteftergift som utfärdades först förefaller att i synnerhet ha haft motsvarande bestämmelse i Sveriges PI av år 1948 till förebild. Enligt denna måste brottet vara obetydligt och klart ursäktligt.

Enligt förarbetena till ovannämnda stadgande om rapportteftergift hade antalet straffstadganden och deras detaljrikedom kontinuerligt ökat. Därför fanns det behov av ett dylikt stadgande för främjande av en smidig och ändamålsenlig polisverksamhet. Det låg en kraftig processekonomisk tanke bakom det.²⁰⁾ Därför är det förstäeligt att man begränsat dess tillämplighet till obetydliga brott. Samma tanke accentueras inte i motiven till stadganden om åtals- och domseftergift. Enligt dessa bör myndigheterna, i de fall då det med tanke på rättsordningens upprätthållande och garanterandet av rättsskydd åt medborgarna är onödigt att döma till straff ha rätt att lämna en sak därhän.²¹⁾ Det förefaller som om man i praktiken tolkat åtminstone domseftergift närmast som en slags jämkningsmetod som aktualiseras vid olika exceptionella situationer även om det atypiska brottet inte in abstracto är obetydligt.²²⁾ Eftersom man påbörjade beredningen av sistnämnda stadganden först vid slutskedet av beredningen av stadgandet om rapportteftergift och ville bringa alla i kraft samtidigt, hann man inte överväga en eventuell differentiering av innehållet i dem.²³⁾ De differenser som kan påvisas beträffande syftemålet med bestämmelserna framgår sålunda inte ur lagtexten.

Den ända hänvisningen till betydelsen av upprepad brottslighet, i *motiveringarna* till ifrågakvarande stadganden, hänför sig till rapportteftergift. Polismannens prövningsrätt borde vara synnerligen begränsad. „Är det vänta, att förbrytelsen upprepas . . ., bör polisen givetvis ställa den skyldige till ansvar i vanlig ordning.“²⁴⁾ Enligt vad ovan anmärkts hade motsvarande svenska stadgande uppenbarligen tjänat som förebild till denna bestämmelse om rapportteftergift. I tillämpningsdirektiven till det sven-

²⁰⁾ Se *Komiteanmietintö* 1958:15, s. 19, samt *Regeringens proposition* (Reg. prop.) Nr 130/1964 riksdag (rd), s. 2 f., och *Lagutskottets utlåtande* Nr 2/1965 rd., s. 14.

²¹⁾ Se *Reg. prop.* Nr 198/1965 rd., s. 1.

²²⁾ Se t. ex. *Tuominen* i *Lakimies* (LM) 1968, s. 559, *Heinonen* i LM 1970, s. 667 not 19, och *Lahti*, a.a., s. 423 ff.

²³⁾ Jfr *Laintarkastuskunnan lausunto* N:o 1/1966, s. 7 f.

²⁴⁾ Se *Lagutskottets utlåtande* Nr 2/1965 rd., s. 14.

ska stadgandet anknöts värderingen av upprepad brottslighet till tolkningen av förutsättningen för gärningens ursäktlighet. För att en förseelse skulle ha kunnat anses ursäktlig, fick den inte ha skett uppsålligen, med vett och vilja, av trots eller likgiltighet eller av grov oaktsamhet utan berott på tillfällig glömska, missuppfattning, förbiseende eller dylikt. Den omständigheten att en felande tidigare gjort sig skyldig till en förseelse, som ej rapporterats, kunde äga betydelse vid bedömandet i vad mån den nya förseelsen kunde anses klart ursäktlig.²⁵⁾

I finländsk *doktrin* har man vid tolkningen av föreliggande stadganden framfört en åsikt, enligt vilken gärningsmannen i regel förtjänar ställas under åtal om han inom viss tid före det nya brottet (t. ex. 1—2 år) har begått ett likadant eller likvärdigt brott; återfallsförbrytare står vid tillämpningen av stadgandena i en annan position än förstagångsförbrytare.²⁶⁾ Å andra sidan har det yttrats att även återfallsförbrytare kan begå ett obetydligt brott.²⁷⁾

Man kan påvisa fall i finsk *rättspraxis*, där en person som lämnats obestraftad med stöd av SL 3:5,3 mom., uppfyllt de kriterier som i SL 6:2 ställs för återfall i brott: han har avtjänat frihetsstraff i minst ett år före det nya brottet, för vilket det stadgade maximistraffet är minst 6 månader fängelse.²⁸⁾ Dessa fall har t. ex. gällt vilseledande av myndighet (SL 16:20a), barnaröv (SL 25:2) och grov stöld (SL 28:2; innan lagreformen år 1972). Brotten var atypiska i alla dessa fall. Det framgår av följande referat.²⁹⁾

Vilseledande av myndighet. — Den tilltalade hade hyrt en bostad åt sig och sin flickvän. I hyresannonsen hade meddelats att bostaden uthyrdes åt ett ungt par. Gärningsmannen hade för flickans del ifyllt flyttningsanmälan i sitt eget tillnamn. Han och flickan hade sedermera ingått trolovning och meddelat att de inom kort tänkte gifta sig.

Barnaröv. — Den tilltalade hade utan lov bortfört barnet som han erkänt sig vara far till, från ett barnhem där barnet omhändertaget av socialnämnden vårdades. Gärningsmannen hade tillstånd att föra sitt barn att fotograferas. Han återvände emellertid inte och återfanns 5 dygn senare med barnet i en annan stad. Som förklaring till sit be-

²⁵⁾ Anvisningar till allmänna polisinstruktionen, som år 1948 utgivits av chefen för inrikesdepartementet, cit. i *SOU* 1967:59, s. 212 f.

²⁶⁾ Se *R. Ellilä - T. Ellilä* i Suomen Poliisilehti 1967, s. 398, och *T. Ellilä* i LM 1968, s. 578.

²⁷⁾ Se *Lindholm* i FJFT 1968, s. 561, *Tuominen* i LM 1968, s. 559, och *Lahti*, a.a., s. 400.

²⁸⁾ Jfr senare i texten 2.2.

²⁹⁾ Det första rättsfallet gäller ett avgörande av underrätt, de två senare av hovrätt. De har refererats av *Tuominen* i LM 1968, s. 559 not 19, *Lindholm* i FJFT 1968, s. 561 not 47, och *Lahti*, a.a., s. 449.

teende anförde den åtalade att han önskat ta barnet med sig ett par dagar för att detta skulle få litet omväxling. Utslaget motiverades med att den tilltalade inte hade haft avsikt att varaktigt skilja barnet från den, under vars vård barnet stod.

Grov stöld. — Den tilltalade hade, vid avtjänandet av fängelsestraff, med en koppartråd öppnat dörren till anstaltens låsta mjölkkylningsrum och där tillgripit en liter mjölk som återfåts av honom. Enligt motiveringarna till utslaget påverkades slutresultatet av att fängelsemyndigheterna redan utsatt ordningsstraff för gärningen.

2.2. Beträffande de aktuella stadgandena om eftergifter är det närmast förutsättningarna rörande *gärningens ursäktlighet* och *allmänt intresse* som kan begränsa deras tillämpning vid upprepad brottslighet. För att man skall kunna bilda sig en uppfattning om den inskränkande verkan dessa förutsättningar eventuellt har, är det skäl att förutom lagmotiv och rättspraxis även granska de *lagrum där betydelsen av upprepad brottslighet vid påföljdsval och straffmätning uttryckligen reglerats*. I samband därmed är det nyttigt att utreda syftemålet med vederbörande lagrum. De viktigaste stadgandena som bör beaktas är de lagrum i SL som reglerar *återfall*. Jag kommer därför i det följande behandla dem tämligen utförligt.

De finska stadgandena om återfall i brott (SL 6 kap.) ändrades väsentligt år 1939. Då infördes ett generalrecidivsystem istället för det tidigare specialrecidivsystemet.³⁰⁾ Man motiverade bevarandet av själva återfallsinstitutet med att det ingår som en naturlig beståndsdel i strafflagen i alla civiliserade länder. Genom rättsinstitutet om återfall i brott — liksom kanske ännu tydligare genom lagen om internering av farliga återfallsförbrytare av år 1932 — strävade man till att successivt skärpa påföljdssystemet. Återfall, det att gärningsmannen utstått straff som ådömts för ett tidigare brott, skulle under vissa förutsättningar konstituera antingen en straffskärpning inom normallatituden (SL 6:1) eller tillämpningen av en latitud som kvalificerats med 50 eller 100 % (SL 6:2). Den kriminalpolitiska idén bakom återfallsinstitutet sades vara att „en person, som kränker rättsordningen genom återfall i brott, är en större brottsling eller åtminstone farligare för sin omgivning än en tillfällig lagbrytare och därför bör bestraffas strängare“.

Man ansåg således att återfall utvisar större skuld än en förstagångsförbrytelse eller att en recidivist åtminstone är farligare än en tillfällig lagöverträdare. Gärningsmannens personlighet (hans antisociala läggning eller farlighet) skulle beaktas mera vidsträckt än vad som

³⁰⁾ Se närmare om reformen i *Grönqvists* artikel på annat håll i denna tidskrift. — Ang. motiveringarna till reformen, se *Reg.prop.* Nr 9/1939 rd.

framkom av det nya brottet. Stadgandena synes sålunda undantagsvis ta hänsyn till gärningsmannaskuld. Härtill ansluter sig den uppfattning som framgår ur lagmotiven, att en återfallsförbrytare bör bestraffas strängare än en (tillfällig) förstagångsförbrytare så att man därigenom förebygger (förhindrar) hans framtida kriminalitet. Återfallsinstitutet återspeglar således ett tänkande som betonar specialpreventiva synpunkter.

Man kan inte dömas för återfall i brott enligt SL 6:2 om det nya brottet begåtts under mildrande omständigheter. Dessa omständigheter karakteriseras i lagens förarbeten som undantagsförhållanden som är kännetecknande för tillfällighetsförbrytelser och som utomordentliga, oförutsedda händelser som visar att lagöverträdaren trots sitt tidigare utståndna frihetsstraff inte bör betraktas som en förbrytare med djupt rotade brottsliga böjelser. Man förutsätter alltså som huvudregel att en person, vars kriminella bana uppfyller kraven på utståndet straff för tidigare brottslighet och stadgat straff för det nya brottet, är en återfallsförbrytare i den mening som avses i lagrummet; en dylik person anses i allmänhet ha visat en så stor skuld (och/eller farlighet) att straffet bör utsättas enligt en kvalificerad skala. Det faktum att det nya brottet begåtts under mildrande omständigheter tolkades likväl inte i lagmotiven så att det skulle utesluta tillämpningen av SL 6:1. Trots förekomsten av mildrande omständigheter kunde alltså återfall betraktas som en försvärande omständighet, såvida de förutsättningar som i detta lagrum stadgades beträffande utståndet straff och straff för det nya brottet var för handen.

Stadgandena om återfall i brott i SL 6 kap. upphävdes genom en lag av år 1976 som innehåller bestämmelser om straffmätning. Den träder i kraft 1. 1. 1977.³¹⁾ SL 6:1 upphävdes redan år 1974 men denna reform strävade inte till att påverka bedömningen av återfall.³²⁾ Enligt 1976 års lag är gärningsmannens tidigare brottslighet en straffskärpande grund inom normalattituden, såframt förhållandet mellan denna och det nya brottet med anledning av att brotten är likartade eller eljest hos gärningsmannen utvisar uppenbar likgiltighet för lagens förbud och påbud (SL 6:4, 4 punkten). Enligt 1939 års lag var det tidigare utståndna straffet en försvärande omständighet inom de gränser som utstakades av mekaniska regler (SL 6:1) eller — såvida det nya brottet inte hade begåtts under mildrande omständigheter — en grund för kvalificering av straffet (SL 6:2). Efter de lagändringar som förverkligats år 1974 och 1976 kan gärningsmannens tidigare brottslighet endast inverka på förstnämnda sätt men straffskärpningsgrunden utgörs inte heller då av den tidigare brottsligheten som sådan.

³¹⁾ Se *Grönqvists* artikel. — Ang. förarbeten till denna lagreform (Finl. förf.saml. Nr 466/1976), se *Reg.prop.* Nr 125/1975 II rd. och *Lagutskottets betänkande* Nr 1/1976 rd.

³²⁾ Se *Reg.prop.* Nr 239/1972 rd., s. 33 f.

Utformingen av 1976 års lag förefaller ha rönt intryck av samma tanke som redan fanns i bakgrunden till 1939 års lagstiftning: Upprepande av brott (trots den dom som i varningssyfte givits för det tidigare brottet) visar i allmänhet en så stark skuld hos gärningsmannen att han förtjänar ett strängare straff än vanligt och även förebyggandet av upprepad brottslighet kräver det. Med modifiering av sagda tanke föreligger likväl den nya straffskärpningsgrunden endast om man genom att in casu undersöka förhållandet mellan det nya brottet och den tidigare brottsligheten påvisar gärningsmannens speciellt stora skuld, dvs uppenbar likgiltighet för lagens förbud och påbud. I ju högre grad ett brott är överlagt, med desto större skäl kan det enligt lagens förarbeten anses, att återfall i detta brott utvisar i SL 6:2, 4 punkten, förutsatt likgiltighet. Enligt 1976 års lag ger gärningsmannens tidigare brottslighet, framför allt om denne och det nya brottet är likartade (och honom ådömts straff för det tidigare brottet), domstolen särskild anledning att undersöka hans (handling)skuld, grad av klandervärdhet i hans gärning.

Bakgrundstanken har i förarbetena till 1976 års lag även modifierats så, att där förklaras att bl. a. skärpningsgrunden som gäller gärningsmannens tidigare brottslighet uttryckligen innebär ett beaktande av allmänpreventiva synpunkter (och inte specialpreventiva). Då man stadgar om straffmätningsgrunder och strafflatituder anmärker man i lagmotiven att allmän- och specialpreventionen även i allmänhet blivit beaktade. Därför är det inte förenligt med lagens syfte att enbart stöda sig på dem vid en enstaka straffskärpning eller -lindring.

Såvida övriga solida tolkningsargument inte pekar i annan riktning, förefaller det motiverat att åtminstone beträffande *domseftergift* tillämpa samma principer rörande betydelsen av upprepad brottslighet som vid straffmätning. Man kan ju i vidsträckt mening betrakta domseftergift som en form av strafflindring eller -nedsättning, där straffet blir av storleken 0.³³) Vid ett dylikt förfaringssätt och genom att basera analogin på straffmätningensinstitutet av år 1976 kommer man till följande ställningstaganden.

Har gärningsmannen tidigare gjort sig skyldig till brott föreligger särskild anledning för domstolen att utreda huruvida det nya brottet kan anses ha berott på ursäktlig ouppmärksamhet, tanklöshet eller okunnighet — i synnerhet om gärningsmannen ådömts straff för det tidigare brottet eller det annars auktoritativt konstaterats att han gjort sig skyldig till det samt det tidigare och det nya brottet är likartade. Man kan anta att förutsätt-

³³) Se t. ex. *Andenæs*, a.a., s. 400, och *Hurwitz - Waaben*, Den danske kriminalret, Alm. del., 4. udg. (1971), s. 573.

ningen rörande gärningens ursäktlighet beträffande en dylik gärningsman saknas oftare än vad i genomsnitt är fallet. Av upprepande av brott kan man likväl endast sluta sig till att domseftergift är utesluten om man in casu finner att nämnda förutsättning saknas. I övriga fall utgör upprepande av brott inget hinder för domseftergift. Med andra ord *tolkar man inte de synpunkter som ingår i allmänt intresse, såsom allmän- eller specialprevention, så att de i övriga fall skulle kräva att gärningsmannen ådöms straff på grund av upprepande av brott.*

2.3. Enligt min åsikt är det inte lätt att finna övertygande tolkningsargument mot de slutledningar som ovan (2.2) framförts. Lagens avfattning liksom dess förarbeten och rättspraxis som jag redogjort för ovan (2.1) torde inte ligga i vägen för dessa tolkningsresultat. För dem talar dessutom det faktum att man även i vissa *andra lagreformer* som förverkligats i Finland de senaste åren *har begränsat den schematiska verkan av återfall* — tidigare utståndet eller ådömt straff — *på valen av påföljd*. Dessa reformer har gällt internering av farliga återfallsförbrytare (1971), förordnande av fånge till öppen anstalt (1974) och villkorligt straff (1976).³⁴⁾ Samtidigt som möjligheten till internering begränsades till att gälla endast vissa slag av våldsförbrytare, sammankopplades inte längre begreppet farlig återfallsförbrytare med SL:s bestämmelser om återfall i brott: För att man skall kunna beakta gärningsmannens tidigare brottslighet förutsätts inte att gärningsmannen skulle ha utstått eller ådömts straff därför.³⁵⁾ Till skillnad från vad som i vissa fall var fallet tidigare är det enligt 1974 års lag inget formellt hinder för förordnande till öppen anstalt att fånge tidigare utstått frihetsstraff. En tidigare dom där frihetsstraff utsatts utesluter enligt 1976 års lag i allt färre fall villkorligt straff.

Till stöd för de tolkningsresultat jag ovan kommit fram till kan även den kriminalpolitiska synpunkten anföras, att man stödande sig på kriminologisk kunskap eller bristen på en dylik har *ifrågasatt grundandet av enskilda lagtillämpningsavgöranden*, såsom ådömande av straff i stället för domseftergift, *på deras allmän- eller specialpreventiva verkan*.³⁶⁾

2.4. Ovannämnda tolkningsresultat lämpar sig inte lika väl för *åtals- eller rapporteftergift* som domseftergift, trots att för-

³⁴⁾ Se lagarna Finl. förf.saml. Nr 303 och 491/1971, 612/1974 samt 135/1976.

³⁵⁾ Närmare Anttila i NTFK 1971, s. 153 ff.

³⁶⁾ Se särskilt Christie, *Hvor tett et samfunn?* (1975), s. 148 ff. och 157 ff. Se även t. ex. Elwin - Heckscher - Nelson, a.a., s. 228 ff. och 245 f.

utsättningarna för tillämpningen av 1966 års stadganden är nästan fullständigt likadana. Allmänna åklagaren saknar möjligheter till en lika grundlig in casu-prövning som domstolen. Detta gäller naturligtvis polismän i ännu högre grad. Detta och även övriga skäl talar för att allmänna åklagaren och polismän i sina avgöranden rörande eftergifter vid upprepande av brott handlar enligt mera schematiska regler än domstolarna. Det är förenligt med de tankegångar som sedan gammalt varit rådande i Finland att ytterligare poängtera att allmänna åklagaren och polismän härvid förhåller sig strängare eller högst lika tolerant som domstolen till upprepande av brott (på motsvarande sätt polisman i förhållande till åklagaren).³⁷⁾ De anförda divergenserna i den linje olika myndigheter iakttar vid sina avgöranden rörande eftergifter är möjliga vid en tolkning av kravet på allmänt intresse något olika vid olika myndigheter. Det är dock naturligt att de förändringar som framkommit och som påverkar bedömningen av upprepad brottslighet även återspeglas i åtals- och rapporteftergift.

Som jämförelse kan man redogöra för vissa *svenska* uppfattningar om åtals- och rapporteftergift vid upprepad brottslighet. De är hämtade ur officiella handlingar. I motiven till RB:s stadgande om åtalseftergift (1938) konstateras bl. a. att „ett allmänt intresse ofta påkallar åtal... vid upprepade förseelser“.³⁸⁾ I riksåklagarens cirkulär från 1970-talet angående åtalseftergift vid bagatellbrottslighet säges bl. a.: „Allmänt kan sägas, att förutsättningar för åtalsunderlåtelse ofta föreligger vid brott som gör intryck av att vara engångsförseelser.“³⁹⁾

De citerade yttrandena är synnerligen odifferentierade och kan förstås på olika sätt. RÅ:s cirkulär av senare datum, som gäller den år 1972 utökade befogenheten att pröva om åtal för mindre förmögenhetsbrott (BrB 8:2, 9:2 och 10:2), är till den del det berör inställningen till upprepad brottslighet mera obligatoriskt och sålunda entydigare samt även mera differentierat: „Åtalsunderlåtelse bör inte... förekomma när omständigheterna tyder på att gärningen ingår i en serie av liknande brott eller annan kriminalitet kan föreligga. Visar tillgängliga uppgifter, att den misstänkta förut har gjort sig skyldig till förmögenhetsbrott, bör åtal inte underlåtas. Hänsyn skall dock inte tas till förhållanden som ligger långt tillbaka i tiden.“⁴⁰⁾ Liknande direktiv har av regeringen utfärdats angående rapporteftergift vid snatteri.⁴¹⁾

³⁷⁾ Senast, se *Laintarkastuskunnan lausunto* N:o 3/1973, s. 10.

³⁸⁾ Se *SOU* 1938:44, s. 257.

³⁹⁾ RÅ:s cirkulär C 67, cit. hos *Nelson* i NTfK 1972, s. 3.

⁴⁰⁾ RÅ:s cirkulär C 70, cit. hos *Nelson* i NTfK 1972, s. 4.

⁴¹⁾ *Kungl. Maj:ts cirkulär*, SFS 1972:25.

2.5. Det jag ovan sagt om den upprepade brottslighetens betydelse vid tillämpningen av stadganden om eftergifter från år 1966, gäller i stor utsträckning för *stadgandena i UngförbrL 2—4 §§* (1940) och *VTL 9 a §* (1965). Man har inte heller i motive-ringarna till dessa stadganden behandlat frågan om betydelsen av gärningsmannens tidigare brottslighet vid prövningen av deras tillämplighet. Denna omständighet torde dock vara av vikt då man beträffande förstnämnda stadganden överväger, om gärningen bör anses ha följt av oförstånd eller tanklöshet och om det finns skälig anledning att anta, att gärningsmannen skall låta rätta sig utan att han dömes till straff. Beträffande sistnämnda stadgande återigen blir samma omständighet värderad då man avväger om överträdelsen med hänsyn till omständigheterna är ringa. Dessutom är det skäl att observera, att avstående från åtgärder är fakultativ („må eftergivvas“). Därför är det även vid denna prövning möjligt att fästa vikt bl. a. vid gärningsmannens upprepade brottslighet.

Enligt min mening är det möjligt att till väsentliga delar tillämpa de tolkningsresultat jag tidigare anført, även på de stadganden som nyss nämnts. Förutsättningen för att *UngförbrL 2—4 §§* skall kunna tillämpas, att gärningen bör anses ha följt av oförstånd eller tanklöshet, påminner nära om förutsättningen rörande gärningens ursäktlighet i 1966 års stadganden. Den *svenska LUL* innehåller också ett motsvarande stadgande, enligt vilket en alternativ förutsättning för åtalseftergift är, att brottet uppenbarligen skett av okynne eller förhastande. Enligt RÅ:s cirkulär uppfylls detta krav i allmänhet inte, när det är fråga om ett stort antal brott.⁴²⁾

Med tanke på möjligheterna att tillämpa de tolkningsresultat som gäller 1966 års stadganden är det problematiskt att det krävs specialpreventiva skäl för att man skall kunna stöda sig på *UngförbrL 2—4 §§* („gärningsmannen skall låta sig rätta utan att han dömes till straff“). Speciellt då det gäller unga lagöverträdare, höjer det faktum att man tidigare dömts, risken för nya brott.⁴³⁾ Därför förefaller det vid en första anblick som om gärningsmannens tidigare kriminalitet oftare skulle hindra beviljandet av eftergift vid tillämpningen av de senare stadgandena än de förra. Vid en närmare granskning visar det sig att en dylik lösning är otillräckligt motiverad. I belysning av de forskningsresultat som står till förfogande är inte en straffdom fördelaktigare än doms- eller åtalseftergift i specialpreventivt hänseende (varning, anpassning), snarare tvärtom.⁴⁴⁾ I flera straff-

⁴²⁾ RÅ:s cirkulär C 67, cit. hos Nelson i NTfK 1972, s. 5 f.

⁴³⁾ Se t. ex. Carlsson - Olsson, Återfall vid olika reaktioner på brott. BRÅ PM 1976:2.

⁴⁴⁾ Se t. ex. hänvisningar ovan vid noter 36 och 43.

rättsliga stadganden har 15—17-åringarna placerats i en fördelaktigare ställning än äldre vid påföljdsval och framför allt anses att man bör undvika att döma personer i denna ålder till ovillkorligt fängelsestraff.⁴⁵⁾

Det har förekommit fall i rättspraxis, där man ansett att domseftergift enligt UngförbrL 3—4 §§ har varit möjlig under vidare förutsättningar än enligt SL 3:5,3 mom.⁴⁶⁾ En dylik praxis torde ha påverkats förutom av de synpunkter som nyss anfördes även av att man endast vid tillämpningen av UngförbrL 2—4 §§ skall meddela socialnämnden om utslaget för vidtagande av eventuella åtgärder.⁴⁷⁾

Beträffande VTL 9 a § är det anmärkningsvärt, att man redan långt innan eftergifterna reglerats i lag och medan man ännu stadgade om trafikförseelserna i lokala ordningsstadgar, i ett cirkulär från inrikesministeriet till länsstyrelserna (1945) anmodade dessa att fästa uppmärksamhet vid en förbättring av trafikdisciplinen. „Härvid kan man vid smärre brister och förseelser till att börja med nöja sig med att endast varna och vägleda, men vid *förnyelse* bör i regel genast skridas till åtals- och straffåtgärder.“⁴⁸⁾

3.1. Då jag ovan talat om betydelsen av upprepad brottslighet vid eftergifter har jag framför allt fäst uppmärksamhet vid de fall där brotten åtskiljs av att den rättsliga behandlingen av det tidigare brottet är slutförd (vanligast genom dom); eventuellt även av att den påföljd som bestämts för det tidigare brottet är verkställd. Det är just en dylik upprepad brottslighet man traditionellt betecknat med termen *återfall* i brott.⁴⁹⁾

De stadganden om upprepad brottslighet som har varit i kraft i Finland åren 1939—1976 gäller enbart återfall i brott av sagda slag (se ovan 2.2). Enligt de stadganden om straffmätning som träder i kraft i början av år 1977 kan gärningsmannens tidigare kriminalitet vara en straffskärpningsgrund, trots att den inte har behandlats rättsligt. I

⁴⁵⁾ Se SL 3:2, UngförbrL 7 § och SL 6:5, 2 mom., som är i kraft till slutet av år 1976. Ang. reformförslaget, enligt vilket en förbrytare under 18 år endast skulle få dömas till ovillkorligt fängelse om ett synnerligen viktigt allmänt intresse kräver det, se *Förslag till proposition om partiell reform av lagstiftningen om unga förbrytare*, bilaga till Länstarkastuskunnan lausunto N:o 3/1973 och *Grönqvist* i NTfK 1976, s. 27.

⁴⁶⁾ Se *Lahti*, a.a., s. 487.

⁴⁷⁾ Ang. socialnämndernas praxis vid beslut om barnskyddsåtgärder beträffande lagöverträdare under 18 år, se *Lahti*, a.a., s. 265 ff.

⁴⁸⁾ Ifrågavarande cirkulär har publicerats i Suomen Poliisi-lehti 1945, s. 257. (Kursiv här).

⁴⁹⁾ En dylik skillnad mellan återfall i brott och upprepad brottslighet gör man i förarbetena till 1939 års återfallsinstitut, se *Reg.prop.* Nr 9/1939 rd., s. 1.

motiveringarna till den nya lagen anser man dock att en varnande dom som givits för tidigare brottslighet i allmänhet utgör en saklig förutsättning för att en upprepning av brottslighet kan anses utvisa sådan likgiltighet som avses i lagrummet.

Möjligheterna att beakta gärningsmannens tidigare brottslighet beror väsentligt på hur man går tillväga vid *registrering av brott* och hur lättillgängliga uppgifterna är. Vid Finlands justitieministerium föres straffregister bl. a. över dem som dömts till fängelse eller villkorligt straff, men ej t. ex. över dem som dömts till böter eller beviljats rapport-, åtals- eller domseftergift. I Sverige är registreringen mera utvecklad: man för register bl. a. över åtalsetftergifterna. I Danmark och Norge utnyttjar man i synnerhet villkorlig åtalsetftergift. För att avgörandets villkorlighet skall få en reel betydelse, bör det naturligtvis registreras.

I motiveringarna till de nya stadganden om straffmätning som ersätter återfallsinstitutet dryftar man problemen i samband med registrering av brott. Där påpekas bl. a. att t. ex. bötesstraff inte för närvarande antecknas i straffregistret, trots att även de efter reformen i princip borde beaktas. Man föreslog likväl inga ändringar i de nuvarande reglerna för registrering av brott. Lagreformen ger därför upphov till frågor. Hur skall man kunna förhindra en slumpmässighet som kränkar jämställdheten vid beaktandet av gärningsmannens tidigare brottslighet? Leder tillämpningen i praktiken till att den enda skärpningsgrund beträffande upprepad brottslighet som även i framtiden kan komma ifråga är den registrerade tidigare kriminaliteten, med andra ord närmast det som avses med återfall i den gamla lagen?

Regeringen föreslog i sin proposition till VTL 9 a §, att polismyndighet under vissa förutsättningar hade kunnat göra anteckning i den persons körtillstånd som gjort sig skyldig till förseelse och beviljats eftergift. Sålunda hade enligt regeringen kunnat uppdragas bl. a. de fall, där samma person utan att bry sig om muntliga anmärkningar upprepade gånger gör sig skyldig till samma ringa överträdelser.⁵⁰⁾ En dylik bestämmelse antog riksdagen dock inte i lagen.

Det må nämnas att man har planer på att ändra den i UngförbrL 3—4 §§ avsedda domseftergiften till en påföljd benämnd straffvarning. Den skulle antecknas i straffregister.⁵¹⁾

3.2. I finsk lagstiftning ingår inte liknande stadganden, som i de övriga nordiska länderna, vilka berättigar till åtalsetftergift i vissa fall av *flerfaldig brottslighet* (*seriebrottslighet*): påföljden för det brott som man avstår att åtala vore av ringa betydelse i

⁵⁰⁾ Se *Reg.prop.* Nr 62/1963 rd., s. 3.

⁵¹⁾ Se ovan i not 45 nämnda förslag till proposition.

jämförelse med den påföljd som ådömts eller kommer att ådömas samma åtalade för annat brott.⁵²⁾ Denna olikhet torde stå i samband med att Finlands stadganden om sammanträffande av brott väsentligen avviker från motsvarande stadganden i de andra nordiska länderna.

Man kan även i finsk rättspraxis påvisa fall där man avstått från åtal vid sådan seriebrottslighet som avses i nämnda stadganden i de övriga nordiska länderna. Man har motiverat ett sådant förfaringsätt bl. a. med att den person som man underlåtit att åtala redan samma dag dömts för ett likadant brott.⁵³⁾ Enligt ett prejudikat av högsta domstolen har å andra sidan inte åklagare som endast yrkade straff för ett ifrågavarande brott, då den åtalade gjort sig skyldig till flera brott i en gärning, rätt att med stöd av SP 15 § 2 mom. avstå från att driva åtal för de övriga (HD 1972 II 52). Enligt motiveringarna till utslaget har åklagaren vid prövningen av om brottet är obetydligt i den mening som avses i lagrummet att bedöma den åtalades förfarande i sin helhet.

HD har inte ansett hinder föreligga för att man, samtidigt som man avstår från att döma den åtalade till straff för ett brott med stöd av SL 3:5,3 mom. dömar honom till villkorligt frihetsstraff för ett annat brott som stått i sakligt samband med det förstnämnda.

Se HD 1974 II 81. Domseftergiften gällde trolovning såsom gift. I vederbörande föräldrade stadganden i SL 19:5—6 fanns ett strängt straff utsatt för brottet. Villkorligt frihetsstraff följde återigen på fortsatt anstiftan till osann utsaga vid domstol (gärningsmannen hade anstiftat sin „trolovade“ att avge osanna utsagor vid handläggningen av den talan om äktenskapsskillnad som hans hustru väckt).

Raimo Lahti.

⁵²⁾ Se stadganden i straffprocesslagen beträffande Sverige 20:7, 1 mom., 2 punkt, Danmark 723 § 1 mom., 4 punkt, och Norge 85 § 1 mom., 2 punkt.

⁵³⁾ Se utredning utarbetad vid justitiekanslersämbetet om tillämpning av SP 15 § 2 mom. och SL 3:5, 3 mom. (1968, stencil), s. 9 f.